

Een nieuwe
geschiedenis
van de mens

HET DIER IN ONS

A horizontal row of six black silhouettes illustrating the evolution of man. From left to right: a modern man in a suit holding a briefcase and a smartphone; a man in a simple tunic and sandals; a cavewoman carrying a spear; an early hominid with a more pronounced brow ridge; a more primitive hominid; and a chimpanzee-like creature.

MELANIE CHALLENGER

ten have

Melanie Challenger

Het dier in ons

Een nieuwe geschiedenis van de mens

Vertaling Huub Stegeman

th ten have

Copyright © 2021 Melanie Challenger
Oorspronkelijk verschenen in het Engels onder de titel *How to Be Animal: A New History of What It Means to Be Human* in 2021 door Canongate Books Ltd, Edinburgh, Verenigd Koninkrijk.

Copyright © Nederlandse vertaling: Uitgeverij Ten Have, 2021
www.uitgeverijtenhave.nl

Vertaling Huub Stegeman
Omslag Bas Schmidt
Auteursfoto Alice Little
ISBN 978 90 259 0759 4
ISBN e-book 978 90 259 0760 0
NUR 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Ten Have vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

'Maar de mens kan noch op zich begrepen,
noch op zich gered worden.'

Mary Midgley

INHOUDSOPGAVE

Het onuitwisbare stempel	9
De droom van uitmuntendheid	19
De burgeroorlog van de geest	95
Een vreemde voor de Schepping	176
Het ambachtelijk product van de sterren	242
Coda: Over de eenzaamheid van de dierlijkheid	267
Bibliografie	285
Dankwoord	297
Lijst van illustraties	301

HET ONUITWISBARE STEMPEL

[W]ij moeten, naar het mij toeschijnt, erkennen dat de mens met al zijn nobele kwaliteiten, met sympathie voor de meest verlaagden, met welwillendheid die zich niet alleen uitstrekt tot andere mensen, maar tot het nederigste levende schepsel, met zijn goddelijke intellect dat is doorgedrongen tot de bewegingen en bouw van het zonnestelsel – met al deze verheven vermogens – de Mens in zijn lichaamsstructuur nog steeds het onuitwisbare stempel draagt van zijn eenvoudige afkomst.

Charles Darwin

De wereld wordt nu beheerst door een dier dat niet denkt dat het een dier is. En de toekomst wordt bedacht door een dier dat geen dier wil zijn. Dat is van belang. Sinds de eerste steensplinters in de handen van lopende apen, minstens enkele miljoenen jaren geleden, heeft de geschiedenis het punt bereikt waarop een haarloze primate beschikt over technologieën die de moleculen van het leven kunnen veranderen.

Vandaag de dag zijn menselijke wezens in staat de evolutie te sturen met veel grotere krachten dan alleen seksuele en kunstmatige selectie. Dankzij doorbraken in de genomica en genetische manipulatietechnieken kan de biologie van

dieren, en dus ook van mensen, op verschillende manieren worden herschreven. We hebben knaagdieren gemaakt met menselijke levers en hersenen die deels bestaan uit menselijke cellen. We hebben zalmen gemaakt die precies groeien wanneer wij dat willen. Wetenschappers kunnen DNA zo vormgeven dat het tot dodelijke mutaties leidt in een volledige populatie wilde dieren.

En ondertussen verkeert de rest van de levende wereld in crisis. In onze oceanen, onze bossen, onze woestijnen en op onze vlakten neemt een groot aantal soorten met een ongekende snelheid in omvang af. In geologische termen zijn we een ijstijd, een enorme metamorfische kracht. Onze steden en industrieën hebben hun sporen achtergelaten in de bodem, in de cellen van diepzeewezens, in de verre deeltjes van de atmosfeer. Het probleem is dat we eigenlijk niet weten hoe we ons op de juiste manier moeten gedragen tegenover het leven. Die onzekerheid is deels het gevolg van ons onvermogen om te beslissen hoe en of andere levensvormen er überhaupt toe doen.

Het enige waar de mensheid het meestal over eens lijkt te zijn, is dat wij op de een of andere manier bijzonder zijn. De mens leeft al eeuwen alsof we geen dieren zijn. We hebben iets extra's dat ons een unieke waarde geeft, of dat nu onze rationaliteit of ons bewustzijn is. Voor religieuze samenlevingen zijn mensen geen dieren, maar schepselen met een ziel. Aanhangers van seculiere gezindten als het humanisme zijn er nogal trots op dat ze zich hebben bevrijd van elk bijgeloof. En toch vertrouwt de meerderheid van hen op haar lidmaatschap van de soort alsof dat een magische grens is.

Die opvatting is altijd al gepaard gegaan met problemen, maar in de loop van de eeuwen is ze bovendien steeds moeilijker te rechtvaardigen gebleken. De meesten van ons handelen

vanuit de intuïtie of het principe dat de menselijke behoefte vóór die van elk ander levend ding gaat. Wanneer we echter in het menselijk dier iets proberen aan te wijzen om er een persoon of misschien zelfs een moreel persoon of een ziel van te maken, hebben we een probleem. Zo zouden we het ontorechte idee kunnen krijgen dat we iets niet-biologisch hebben dat uiteindelijk goed of van belang is. Nu zijn we op een punt gekomen waarop sommigen van ons eeuwig willen leven of hun geesten zo willen verbeteren dat ze machines worden.

Met dit alles wil ik niet beweren dat er geen onmiskenbare verschillen zouden zijn tussen ons en al het andere. Onze bewuste ontmoeting met de wereld is een adembenemende getuigenis van hoe het leven zich kan ontwikkelen. We praten met elkaar over abstracte concepten en beitelen ons evenbeeld uit steen. Net als de schoonheid van een spreeuwenwolk lijkt onze ervaring meer te zijn dan de som van onze delen. Vanaf onze kindertijd beschikken we over een besef van identiteit, een caleidoscoop aan herinneringen. Het soort vaardigheden

en kennis dat we inzetten in het leven en de voortplanting omvat onder meer het vermogen om te fantaseren en te bedriegen, om bepaalde neigingen te onderdrukken en ons een voorstelling te maken van de toekomst. Met een mengsel van zintuiglijke indrukken, emoties, verborgen impulsen en een intiem narratief, dromen en anticiperen we. De menselijke geest is een verbazingwekkend natuurverschijnsel. Toch doet onze intelligentie – het hebben van een subjectief bewustzijn, bijvoorbeeld – veel meer dan alleen onze levenservaring verrijken. Ze geeft ons een veel grotere flexibiliteit in ons gedrag dan waar we zonder haar toe in staat zouden zijn geweest, zeker ten opzichte van elkaar.

Het is dan ook niet zo vreemd dat we een groot deel van onze geschiedenis hebben gedacht dat de menselijk ervaring een betekenis en een waarde heeft waaraan het in de rigide levens van andere dieren ontbreekt. We zullen toch zeker wel iets hebben dat zich niet laat reduceren tot simpele dierlijkheid? Sommigen zullen zeggen dat we, wanneer we worden ontdaan van onze cultuur, natuurlijk meer lijken op de andere schepselen van de aarde, omdat we dan op onze scherpzinnigheid en ons lichaam moeten vertrouwen om de energie te verwerven die we nodig hebben om in leven te

blijven. Veel kunstwerken proberen ons die les te leren door ons inbeeldingsvermogen te prikkelen met beelden van een mens, overgeleverd aan de natuurkrachten. Maar ook dan onderkennen we dat dit individu in staat is tot bewustzijn en dat dit uniek is in wat wij weten – tot op heden – over het leven in ons zonnestelsel. En dat is het. De opwindende vreemdheid van het zo overduidelijk verwant zijn aan alles om ons heen, en toch zo onmiskenbaar anders.

We zijn het mythische wezen dat onze voorouders ooit op de rotsen schilderden – een theriantroop, deels dier, deels god. Er is een dierlijk lichaam, dat deel van ons wat bloedt en ouder wordt, en dan is er nog dat uitzonderlijke deel dat lijkt te stammen uit onze intelligentie en ons zelfbewustzijn, onze geest. Zoals George Kateb het verwoordt, zijn we ‘het enige dier dat niet alleen dier is, de enige soort die deels niet natuurlijk is’. Dat idee vinden we overal terug. We zijn dieren wanneer we elkaar omhelzen en wanneer onze bloederige nieuwgeborenen uit de lichamen van vrouwen glijden, maar niet wanneer we geloften afleggen. We zijn dieren wanneer we in het vlees van onze maaltijd bijten, maar niet op de werkvloer. We zijn dieren op de operatietafel, maar niet wanneer we spreken over gerechtigheid. Deze tweedeling in de *condition humaine*, zo wordt ons voorgehouden, heeft ons niet alleen behoed voor het zinloze leven van andere schepselen, maar vormt bovendien de basis van de wereld waarin we leven. Ze heeft ons op de hoogste positie in de hiërarchie van het leven gebracht. Ze heeft ons de indruk gegeven dat de mensenwereld rijk is, terwijl de dierenwereld daar maar een zwakke afschaduwing van vormt. En ze heeft de weg gebaand naar een wereldvisie waarin ons welzijn het ultieme goed is.

Het is natuurlijk heel goed mogelijk om te denken dat mensen dieren zonder enige speciale oorsprong of bete-

kenis zijn, en misschien zelf bijzonder roofzuchtige dieren die de wereld maar beter niet zou hebben gekend. Mensen gedragen zich echter zelden in overeenstemming met die opvatting – ze blijven met andere woorden gewoon leven alsof de mensenwereld betekenis heeft en gedragsregels meer of minder goed zijn.

Misschien zou het daarbij moeten blijven. En toch blijft het ons achtervolgen. Veel van onze eenvoudigste overtuigingen ontstaan uit een achterliggende weigering om te accepteren dan we organische wezens zijn. Ons soort bewustzijn heeft ons opgezadeld met een ongemakkelijk gevoel over de feiten van een dierlijk leven. Dieren lijden en sterven als gevolg van willekeurige gebeurtenissen. Omdat we als schepsel verwant zijn aan alles, van eikenbomen tot kwallen, worden we bedreigd door ziektekiemen, letsel, lichamelijke veranderingen en – in ons geval – morele onzekerheid. Alles waarvan we houden en waar we waarde aan hechten moet aan een ongetemd landschap worden ontworsteld. Dat is zowel angstaanjagend als verwarrend. Zo bezien is dierlijk zijn iets beschamends. En erger nog, het is gevaarlijk.

Toch biedt de geschiedenis ons de hoop dat we anders zijn dan heel die andere aardse warboel. Wat we werkelijk zijn zal ons behoeden voor het lot van dieren. Ongeacht of andere dieren moeten lijden en sterven beschikken wij over de gift van het heil, in de hemel, in een prachtige toekomst of in een machine. Wij kunnen meer zijn dan alleen onze dierlijke lichamen en zelfs onze organische natuur. Datgene wat aan ons belangrijk is, is op de een of andere manier beschermd tegen de natuurkrachten waarop we vrezen geen greep te hebben. Maar dat leidt tot een vreemd soort vergeetachtigheid. Doordat we onszelf ervan overtuigd hebben dat er een werkelijk en radicaal onderscheid bestaat tussen ons en

andere organismen, lijken we een ondoorgrondelijk mysterie.

Het gevolg is dat de manier waarop we omgaan met onze eigen dierlijkheid ronduit bizar is. Menigeen heeft toch het enigszins ongemakkelijke gevoel dat we in een omgekeerde wereld leven. Veel van de dingen die we het belangrijkste vinden – onze relaties, de romantische gevoelens van aantrekkingskracht en liefde, zwangerschap en geboorte, de vreugde van het voorjaar, een goede maaltijd – zijn lichamelijk, grotendeels onbewust en aantoonbaar dierlijk. De dingen die we het sterkst willen vermijden – lijden, vernedering, eenzaamheid, pijn, ziekte en dood – stammen uit ons dierlijke instinct en de gedeelde behoeften van een organisme. Wat is nu het meest ware deel van de menselijke ervaring, de dierlijke, lichamelijke gevoelens of de geestelijke flakkeringen van een weloverwogen, verhalen vertellende intelligentie? Het probleem dat we ermee hebben is dat niets echt helemaal klopt. In onze gelaagde ervaring van de wereld is het mogelijk om te geloven dat we de botte realiteit van het dier-zijn achter ons hebben gelaten, maar niets is minder waar. Menselijk leven kan een mix zijn van biologie en dromen, maar die dromen zijn wel nog steeds dierlijke dromen. Ze staan niet los van de lichamen waarin ze ontstaan. Het is onzin te denken dat onze gaven ons tot iets zouden hebben gemaakt wat niet dierlijk is.

Zo komt het dat we achter een onzichtbaar membraan leven waar een van ons – op elk moment – doorheen kan vallen zodat hij of zij zich plots aan de andere kant bevindt. Wanneer we onze ogen openen, worden we geconfronteerd met de waarheid over wat we zijn, een denkende en voelende kolonie van energie en materie, gewikkeld in kostbaar vlees dat tintelt wanneer het koud of verliefd wordt. We zijn een schepsel uit organische substantie en elektriciteit dat kan worden opgevreten, verwond en opnieuw opgenomen in de

raadselachtige natuur van het universum. De waarheid is dat mens-zijn dier-zijn betekent. Dat kunnen we maar moeilijk toegeven omdat we zijn opgevoed met het idee dat er een onderscheid zou zijn.

Waarin onze generatie verschilt van andere is dat wij iets weten wat tot nog maar kortgeleden in de geschiedenis van de mens als blasfemie zou zijn beschouwd. We weten niet alleen dat de aarde niet het middelpunt van het universum vormt, maar ook dat wij niet het middelpunt van het leven zijn. In plaats daarvan zijn we een dier dat merkt dat het zich bewust is van het feit dat het als dier gebonden is aan de duistere weefsels van tijd en energie. De menselijke soort is een integraal onderdeel van het leven op onze planeet, en geen uitzonderlijk schepsel op zich.

Als we in kleine groepjes op de Afrikaanse savanne waren gebleven, zou dat besef misschien weinig gevolgen hebben gehad. Maar inmiddels zijn er miljarden van ons en hebben we ons verspreid over alle continenten van de aarde. Vandaag de dag heeft de technologische en industriële vooruitgang ons op een afstand gezet van onze dierlijke natuur en die zodanig gemedicaliseerd dat sommigen van ons hun lichaam beschouwen als een slecht functionerend onderdeel. De onverbiddelijke waarheid over onze toestand kan nogal een schok zijn. We zijn verrast over ons kwetsbare vlees, over de bevattelijkheid van onze lichamen voor verlangens, maar ook voor ziekten. We geven miljoenen uit om het verouderingsproces te vertragen en nog meer in de strijd tegen de zwakke gezondheid, en we lijken vastberaden om de voortplanting te verwijderen uit de chaos van onze slaapkamers en de schoot van de moeder.

In onze huidige industriële revolutie zijn we overgegaan tot het ontwerpen van het leven in ons streven naar menselijk

welzijn. Het belang daarvan is moeilijk te overschatten. De technologieën die gericht zijn op onze biologie herinneren ons er steeds weer aan dat we dieren zijn. En dat is een probleem voor iedereen die geen dier wil zijn. Een technologische revolutie die de anatomie, fysiologie en het gedrag van levende organismen uitbuit is misschien niet compatibel met de menselijke psychologie. Wat we riskeren is een op hol geslagen proces waarin onze angst om dierlijk te zijn ons ertoe brengt om een nog angstaanjagendere wereld te bouwen – niet angstaanjagend in de zin dat die wereld akeliger of gewelddadiger zou zijn, maar vanwege het paradoxale vertrouwen op technologieën dat de existentiële angsten die we diep van binnen voelen, juist vergroot.

Er zijn redenen genoeg om aan te nemen dat we, wanneer we worden geconfronteerd met een bedreigende werkelijkheid, een sterkere scheiding tussen ons en de natuur zullen zoeken. Welke vorm die scheiding zal aannemen is niet duidelijk. Eén mogelijkheid is dat we ons van andere dieren ontdoen of ze uit hun wilde toestand halen en onderwerpen. Een eenvoudigere aanpak zou zijn om nog meer de nadruk te leggen op de menselijke uitzonderingspositie, hetzij door te proberen ons tot supermensen te maken, hetzij door onze troostende overtuigingen te versterken. Een derde mogelijkheid is dat we in plaats daarvan de mens zelf wegdoen. Elk van die keuzes is eenvoudig als nogal overdreven af te doen, tot we eens om ons heen kijken. Ze worden namelijk stuk voor stuk actief onderzocht.

Dit boek is een verdediging van wat het betekent om een dier te zijn. Het doel is daarbij niet om onszelf te kleineren of uit het oog te verliezen wat de overduidelijke verschillen zijn die ons zo anders maken. En het getuigt al evenmin van een verwarde voorkeur voor een bepaald concept van ‘na-

tuurlijk'. Het doel is eerder om een dieper begrip te wekken van de manier waarop we denken over ons levend-zijn. Onze dierlijke oorsprong is het verhaal van onze plaats in de wereld. Het vormt de basis van hoe we zin aan ons leven geven. Dat is een onmogelijke taak als we niet eerst accepteren dat mensen dieren zijn. Dat zou eenvoudig moeten zijn, maar dat is het niet. Eigenlijk leven we met een paradox: het is onmiskenbaar dat we dieren zijn, en toch is er iets in ons dat dit niet wil geloven. Het is van belang dat we dat proberen te begrijpen. En als we dan eenmaal hebben geaccepteerd dat we dieren zijn, moeten we nadenken over wat dat betekent.

In een gedicht uit 1980 schrijft Galway Kinnell dat levende wezens over een soort zelfliefde moeten beschikken die uniek is voor hun eigen biologische vorm. Op een bepaalde manier is dat het principe van de overleving. Hij erkent echter ook dat het 'soms nodig is om een ding opnieuw te leren hoe aantrekkelijk het is'. Vervolgens probeert hij te bepalen wat voor een soort wezen wij zijn. Toch gaat het om meer dan alleen dat. Het is een uitnodiging om in ons denken te komen tot een nieuwe waardering van de aantrekkelijkheid van het dierlijk zijn.

EEN NIEUWE VISIE OP ONSZELF

De mens is het meest nieuwsgierige, emotionele, inventieve, agressieve en verbazingwekkende dier op aarde. Maar we zijn ook een dier dat continu ontkent een dier te zijn. Hoe goed kennen we onszelf eigenlijk?

In *Het dier in ons* biedt Melanie Challenger een ambitieuze nieuwe visie op de mens door filosofie, geschiedenis en actuele debatten met elkaar te verbinden. Ze laat zien hoe de menselijke psychologie gekenmerkt wordt door een eeuwenlange, voortdurende strijd met het dierlijke in onszelf. De vraag naar wat de mens is wordt steeds actueler door nieuwe wetenschappelijke technieken die ons blijvend veranderen. Challenger houdt ons een spiegel voor, waardoor we nooit meer op dezelfde manier naar de mens kunnen kijken.

MELANIE CHALLENGER is literatuurwetenschapper, onderzoeker op het gebied van omgevingspsychologie en dichter. Ze publiceert over klimaat en duurzaamheid en schreef eerder een boek over het uitsterven van soorten. *Het dier in ons* is haar eerste boek in het Nederlands.

**‘Een briljant boek dat een belangrijk
menselijk dilemma blootlegt: we zijn een
dier dat ontkent een dier te zijn.’** – *The Observer*

**‘Een goede, weloverwogen bijdrage aan het
ecologische gedachtegoed.’** – *Kirkus*

NUR 730

th ten have